Fırat Aydınkaya: 8 Soruda Kürtler ve Ermeni Soykırımı

Posted on 25/04/2020

Soru 1: Kürtler, Ermeni soykırımına katıldı mı, kimler katıldı ve bilinen bir kısım Aşiretin haricinde Kürtler soykırımda nasıl bir tavır takındı?

Kürtlerin hiç de azımsanmayacak önemli bir kesiminin soykırıma katıldığına dair yeterli derecede bilgi ve kanıt var elimizde bugün. Hususen Ermenilerle Kürtlerin arasında ölümcül gerginliğin olduğu bir çok yerde, savaşa yakın lokasyonda ve tehcir güzergahları üzerinde hakimiyet kurmuş olan aşiret bölgelerinde mukim Kürtlerin bu işe katıldığı açık.

Konuya girizgah yapmadan önce şunu kayda geçirmemiz elzem. Soykırım veya tehcir kararları alınırken elbette ki Kürtlerin fikri ve onayı alınmadı. Yani soykırım kararının alınmasında Kürtlerin herhangi bir dahli yoktur. Fakat alınan karar sahada uygulanırken Kürtlerin önemli kesimi bu yüz kızartıcı suça bulaştı.

Ne var ki soykırımı mümkün kılan bir makine olarak "soykırım bürokrasisi"ni de konuşmamız icap eder. Kürtler bu bürokratik zincirin neresinde yer alıyordu sorusu mühim. Açıkçası zincirin taşradaki üst ve orta kademelerinde Kürtlerin varlığı tartışma götürmez cinsten bir yeküne tekabül ediyor.

Harput valisi Sabit bey, Diyarbekir-Mardin soykırımlarının taşra organizatörü Feyzi Pirinçizade, Mustafa Cemilpaşazade, Muş organizatörü Hoca İlyas Sami gibi bağlantıları sayabiliriz bu minvalde. Yani soykırım kararlarının kuvveden fiile geçişinde soykırım bürokrasisinin taşra örgütleyicilerinin önemli kişileri Kürtlerden oluşturulmuştu.

Kısacası Kürtler, Ermenilere soykırım kararının alındığı merkezi karar toplantılarda yoktu. Ne var ki Kürdistan'da soykırım icra edilirken şehirlerde kurulan ve soykırımın parselasyon ile sevk ve idaresini yapan Tahkik komisyonunda epey miktarda vardı. Ki Tahkik komisyonunun tüm önemli merkezlerde ihdas edildiğini ve bu kurumun hayli etkin çalıştığını biliyoruz.

Özetle Kürtler çoğu yerde tahkik komisyonları üzerinden soykırımın yerel bürokrasi ayağını oluşturdular.

Bu durum bize en az iki şey anlatır. İlki Kürdistan'daki soykırım distribütörleri olmasaydı karar bu kadar kusursuz uygulanmazdı. İkincisi ise taşra merkezlerindeki bu distribütörlerin varlığı halkın bu konudaki tavır ve duruşunu kolayca manipüle etti. Feyzi bey Diyarbekir-Mardin taşrasını, Hacı Bedir Ağa Malatya-Adıyaman güzergahını, Gulo ağa Erzincan-Dersim-Sivas hattını, Hoca İlyas Sami Muş-Bitlis taşrasını, Sabit bey Harput-Dersim-Erzincan taşrasını yerel bağlantılarıyla bu işin içine çekti örneğin.

Son cümle olarak eğer Kürdistan'da soykırıma Kürt iştiraki olmasaydı, yani Kürtler bırakalım Ermenileri korumayı, tamamen hareketsiz ve bağımsız dursalardı bile bugün bambaşka bir şey konuşurduk.

Bu sebeple 1918 itibariyle Kürt-Ermeni hinterlandında neredeyse tek bir Ermeni'nin kalmamasını sadece kamu otoritelerinin devasa suçu ile açıklayamayız. Merkezi otoritenin Kürdistan dağlarına sığınan Ermenileri katletme imkan ve kabiliyeti yoktu.

O yüzden Kürdistan'da Kürt iştiraki olmasaydı belki sadece merkez ve merkeze yakın şehirli ahali katledilirdi. Ki esas Ermeni nüfus taşradaydı ve taşradakilerin büyük çoğunluğunun burnu bile kanamazdı. O yüzden Kürdistan'da önemli bir nüfusun bu konuya seferber edilmesi Ermenilerin kaderini belirledi.

Soru 2: Soykırım bahsinde önemli itirazlar da var. Mesela söylediğiniz şeylere şerh koyan bazı kesimlere göre bahsettiğiniz dönemde "Kürtler adına karar veren bir 'Kürt iradesi'nden söz edilemeyeceği için bir halk olarak Kürtlerin soykırıma katıldığı tezi temelsiz ve aşırı bir iddiadır." Ne dersiniz bu konuda?

Evet, bu karşı iddia sıkça dillendiriliyor. Bu karşı tezi geliştirenlere bakılırsa o dönemde Kürtleri temsilen merkezi bir irade yoktu öyleyse yani bu konuda karar verici irade yoksa eylem de kendiliğinden yok sayılmalı şeklinde bir apolojinin içinden konuşuyorlar. Bu muhakeme örüntüsü bana çok problemli görünüyor açıkçası.

Sözgelimi aynı mantığı holocausta uyarlayalım isterseniz. Biliyorsunuz soykırım esnasında merkezi "Yahudi iradesi" diye bir şey söz konusu değildi. Şimdi bu durumda merkezi Yahudi iradesi olmadığı için "Yahudiler soykırıma uğramadı" mı diyeceğiz! Öbür taraftan bahsettiğiniz kesimler Kemalist Kürt inkarını çürütmek babında haklı olarak "Kürtler"i Göbeklitepe'de, Talmudik metinlerde ve Sümer yazıtlarında yani binlerce yıl öncesindeki arkeolojik buluntularda izini sürüp buldukları halde konu yüz yıl önceye geldiğinde "ama Kürt iradesi yoktu" biçiminde bir sü-reel gerekçeye sığınması ciddi bir paradoks.

Yine aynı çevrelerin mesela bu tarihsel dönemlerde cereyan eden Bedirxan bey, Şeyh Ubeydullah, Şeyh Said isyanına şahıs isyanı demek yerine Kürt isyanı demeleri de bu minvalde zikredilmeli.

İkincisi Kürtlerin hepsi bir araya gelip "hadi Ermenileri katledelim" şeklinde karar aldıklarını söylemiyorum elbette. Buradaki tartışma bir yanıyla bu işi yapanları aktör sosyolojisi üzerinden mi yoksa demografik bir "kendiliğindenci tutum" üzerinden mi ele alacağımızda düğümleniyor.

Bu konuda çalışan bir kısım arkadaşlar aktör sosyolojisi üzerinden bir okuma yapıyor. Ben buna katılmıyorum. Aktör sosyolojisi üzerinden gidersek navigasyonumuz ağa ve şeyhlerden

öteye geçmez. Yani sol jargonun modern üretimiyle "Kürt feodalizmi"ni suçlayıp işin içinden çıkarız. Peki ya reaya Kürtler? Yani herhangi bir aşirete bağlı olmayan Kürtler? Peki düşük ve/ya orta profilli aşiretler? Öbür yandan eğer aktör sosyolojisi ile olaya yaklaşırsak o zaman bütün bir devleti ya da halkı değil sadece İTC'nin elebaşlarını suçlamak gibi bir savrulmanın içine düşmeyi de göze almamız gerekir.

Son olarak soykırım zaten sıra dışı bir fiildir, imece usulüncedir, totaldir, fragmanterdir ve anonimdir. O yüzden birkaç aşiretin ismini zikretmekle bu devasa ölüm makinesi açıklanamaz. Aktörsel gelenek bağlamında konuşursak aşiret Kürdistan'da en fazla katliam yapardı, soykırım için aşiretten fazlası gereklidir her zaman.

Soru 3: Kürtleri bu katliama sevk eden amiller neydi, önem sırasına göre sıralayabilir misiniz?

Tabii ki de sınıf meselesi en önemli sebeptir bana göre. Fanon'un "sömürgelerde ekonomik altyapı da üstyapıdır" dediği türe yakın bir sınıfsal hınç iş başındaydı. Kürtlerdeki talan kültürü bu işi güdüleyen esas amildi bana kalırsa. P. Anderson'un veciz tabiriyle "yağmacı militarizm" kültürü bu işin başrolündeydi.

İkinci sırada ise devletin ve şeyhlerin doktrine ettiği Müslüman milliyetçiliği en önemli teoloji-politik enstrümandı. Şeyhlerin modere ettiği yerlerdeki Kürt taşrası Ermenileri öldürerek hem öbür dünyada cennete gitmeyi garantileme düşüncesine sahipti hem de Ermenilerin mallarına dini usulün içinden 'hak edilmiş' ganimete konacaktı.

Yani Müslüman milliyetçiliğini biraz kazıdığımızda karşımıza yine "ganimet ekonomizmi" çıkar kısacası. Üçüncüsü ise ortalama Kürt kitlesi kısa sayılamayacak bir zamandan beri Ermenilerin bir şekilde cezalandırılmasını istiyordu.

Uzun zamandır Ermeniler onlara göre "zenginleşiyordu, modernleşiyordu, pozitif haklar

iddia ediyordu.” Bu yeni durum onlara göre Kürtler ile Ermenilerin taşrasındaki zımni sözleşmeyi iptal ediyordu. Kürt-Ermeni hinterlandının sözlü normu Kürtlerin patronajı ve Ermenilerin korunmaya muhtaç doğası üzerinden eşitsiz bir hiyerarşi temelinde şekillenmişti.

Kürt aristokrasisi buna “xulam”, Kürt islamı buna zimmilik yasası diyordu. Kürt aristokratları Xulam olarak gördüğü Ermenilerle eşitlenmeyi kesinlikle istemezken, Kürt şeyhler de Müslüman-Hristiyan eşitlik talebini zimmilik yasasının ihlali olarak görüyordu. Bu sebeple onlara göre tecziye şarttı.

Dördüncü sebep ise bir miktar Kürtlüğü de ilgilendiren amildi. Kadim Kürdistan olarak görülen bölgede Rus destekli Ermenistan kurulması fikri Kürt aydınlarını teyakkuza sevk etmişti. Şeyh Ubeydullah’tan bu yana bu endişe sosyolojisi katlanarak büyüyordu. Fakat bu endişe marjını herhalde hiç kimse büyük şair Haci Qadiri Koyi kadar net ifade edemezdi: “Xaki Cizir u Botan, ye’ni willatî Kurdan/ Sed heyf u mixabin deyken be Ermenistan” dizeleri mesela parça tesirliydi.

Son olarak devletin oynadığı provakatif rolü de sayabiliriz. Berlin konferansından bu yana devlet Kürtler ile Ermenileri birbirine düşürmek için elinden geleni yaptı. 1882 yılında Bitlis’teki Kürt-Ermeni çatışmasını sebep göstererek Kürdistan ve Ermenistan isimlerini yasakladığı andan itibaren devlet iki halkı birbirine karşı bileyip durdu.

Soru 4: Peki Kürt basını ve Kürt aydınlarının veya daha doğrusu bir ölçüde Kürtlüğün temsilini yapanların soykırım esnasındaki tavrı nasıldı?

Kürt aydınlarından başlayalım. Kürt aydınlarının neredeyse dörtte üçü soykırımın olduğu periferide askerlik yapması herhalde tarihin bir cilvesiydi. Kürt aydınlarının Kürtlerin soykırıma katılımı konusunda ne düşündüğünü tam olarak bilemiyoruz. Çünkü nerdeyse ortak bir karar alınmışçasına hiç kimse bu konuyu detaylarıyla birlikte konuşmadı.

Fakat soykırımdan önce Kürt aydınlarının Ermenilere ya da hiç değilse yürütülen Ermeni siyasetlere bilendiği herkesin bildiği bir sırdı. Kimsenin soykırım gibi devasa bir katliamı düşündüklerini veya istediklerini sanmıyorum ama Kürt aydınları 1914 yılının başlarında Ermeniler karşısında hem müteyakkızdı hem de infial halindeydi.

Daha açık konuşmak gerekirse Ermenilerin unutamayacağı bir dersi hak ettiklerini düşünüyorlardı. İki örnek vereyim sadece. O dönemlerde yayın yapan Rojî Kurd neşriyatının yazarlarından olan Salih Bedirhan, o dönemki ittihatçıların kıyıcı diskuruna başvurarak Ermeniler için "dahili düşman" tabiri kullanıyordu.

Yine bu dönemlerde yayın yapan Hetawî Kurd neşriyatının yazarlarından Xelil Xeyali (M.X) Ermenileri dahil düşman görüp onlara (kurmê darê) yakıştırması yapıyordu. Soykırımdan hemen sonra yayımlanan Jîn neşriyatı mesela hem soykırımı tahfif eden hem de soykırımla Ermenisizleştirilen bölgelerde Wilson ilkeleri uyarınca hiçbir şey yaşanmamış gibi siyaset icra ediyordu.

Ezcümle Kürt aydınları Kürt-Ermeni hinterlandının Ermenisizleştirilmesinden gayet memnundu. Hatta Nuri Dersimi gibiler esas olarak Ermenilerin Kürtleri katlettiğini söyleyecek kadar ileri bile gidiyordu.

Soru 5: Bahsettiğiniz katliamların savaşın doğal sonucu olduğunu iddia eden pek çok kişi de var. Ne dersiniz?

Hayır, kesinlikle hayır. Bir kere bu Kürtlerle Ermenilerin yani iki halkın savaş cephesinde karşı karşıya geldiği bir savaş değildi. İlaveten katledilenler savaş meydanında değil, ahırda, ovada, köyünde, evinde silahsız olarak katledildiler. Köyler yakıldı, kadın ve çocuklar ahırlarda yakıldı, yaşlı ve savunmasız erkekler kayalıklardan atıldı.

Yani katledilenlerin büyük çoğunluğunun zaten savaşla hiçbir ilişkisi olmadığı gibi bunların

önemli bir kısmı zaten savaş cephesinin çok uzağında katledildiler. Hadi Van'da şehir savaşı yaşanıyordu onu saymayalım. Soykırım uygulanırken Muş, Bitlis, Siirt, Diyarbekir, Mardin, Urfa, Harput, Erzincan, Adıyaman'ın savaş cephesiyle ilgisi var mı?

Ve dahası çoğu kişi soykırım gündeme gelirken "mukatele" kavramını kullanıyor. Oysa hayır ortada mukatelenin zerresi dahi yoktu. Van, Erzurum, Bitlis gibi birkaç yerde Ermeni fedailer misilleme adı altında bir kısım Kürtleri katliamdan geçirdi elbette. Ama bu mukatele değildi çoğunlukla spontane misilleme eylemleriydi. Bunlara bakıp bunu soykırımla eşitlemek insafa ve ahlaka sığmaz.

Soru 6: Kürt kamuoyunun önde gelenleri bu meseleler gündeme geldiğinde sıkça "Kürtlerin devlet tarafından kandırıldığını söyleyerek" cehalet olgusuna dikkat çekiyor, Bu yorumun bir karşılığı var mıdır?

Kürt-Ermeni katliamları söz konusu olduğunda cehalet söylemini ilk olarak Kürdistan gazetesinin editöryası ortaya attı. Daha sonra Cegerxwîn gibi Kürt aydınları ve son olarak Ahmet Türk gibi siyasetçiler bu "kullanışlı" söylemi yeniden üretti. Ne olursa olsun bana kalırsa "bilmiyorlar o yüzden yapıyorlar" apolojisi olayın özünden hayli uzak bir açıklama.

Burada neyi bilmiyorlardı sorusunu sormak gerekir o halde. Bir insanı öldürmek, bir halkı ahırlara doldurup yakmak, bir halkı yakıp yıkmak bilinçle alakalı bir şey midir? Kaldı ki yalnızca cahiller mi öldürür? O yüzden "cahillik edebiyatı" tırnak içinde "olaylara karışan Kürtleri de anlayın" demeye getiren bir tür empati doktrini, bir tür aklama vesikası.

Oysa başta Hamidiye Kürtleri olmak üzere pogrom ve soykırıma iştirak eden Kürtlerin büyük çoğunluğu için "biliyorlardı, tam da o yüzden yapıyorlardı" demek daha doğru. Bu işi yapanlar Ermenileri öldürmenin onlara toplum içinde prestij, diğer aşiretler nezdinde güç, devlet nezdinde makbullük, şeyhler nezdinde mücahitlik, iktisadi açıdan toprağa ve artı değere el koyma, mülkiyet ilişkilerine ortak olma ve nihayet üretim araçlarına sahip olmayı

getireceğini bilecek kadar gündeliğin ideolojisine vakıftılar.

Soru 7: Devletin soykırımı ısrarla red ettiği bir tarihsel ölçekte “Ermeni soykırımına Kürtler katıldı” şeklindeki tespitlerinizin soykırımın ağırlığını devletten önce Kürtlere yüklediğine dair özcü yorumlar da var, bu tarz bir yoruma nasıl bakarsınız?

Evet, bu tespit sıkça dillendiriliyor. Fakat bu özünde steril bir inkar diskuru, özneyi müphemleştirme metodolojisidir. Çoğu kişi bu konuyu bu şekilde tartışmanın Kürtlüğü “lekedar” kıldığını da düşünüyor. Hayır, böyle değil, böyle algılanmamalı. Açık konuşmak gerekirse Kürtlük hususen de yeni Kürtlük benim tahayyülümde ezilenin çadırıdır.

Diğer bir ifadeyle yeni Kürtlük ezilenin anavatanı olmak zorundadır. Eğer Kürtlük ezilenin yurdu ise o halde Ermeni soykırımındaki Kürt iştirakini hamletmek zorundadır. Kürtlüğün (bazı arkadaşlarımız buna feodal Kürt milliyetçiliği de diyor) inşa sürecinde ölümcül bir hata yapmışsa, af edilemez bir kusur işlemişse bunu örtmek yerine bununla samimi bir şekilde yüzleşmek en iyisi.

Kürtlüğe peygambersel bir sembolizm yükleyip onu bigünah kılmanın hiçbir rasyonalitesi yok. Oysa şöyle de düşünmek mümkün. Kürtlüğün o dönemki sahipleri nasıl düşmanlarıyla bir olup Kürdistan’ı parçaladılarsa yani Kürtlere nasıl onulmaz zarar verdilerse kapı komşularına da ölümcül darbeyi vurmuş olabilirler. Kabul edelim ki sadece devletin değil Kürtlerin ve Kürtlüğün de bir “Ermeni sorunu” vardı.

Burada problem belki de şudur tam olarak. Milliyetçi-özcü siyasetlerin öteden beri reel geçmişleriyle veya somut günahlarıyla aralarına kalın duvarlar ördüğünü biliyoruz. Hayali cemaat, mümkünse tertemiz bir geçmişe yani hayali bir tarihe ihtiyaç duyar. Kaldı ki her ideolojik inşa kuruluş sürecinde kurucu bir ötekiye gereksinim duyar.

Kürtlüğün kurucu ötekisi Ermenilerdi, muhtemel Ermenistan’dı. Şeyh Ubeydullah

döneminden bu yana “Ermeni devleti kurulacak” şayiası Kürt siyasal kamusunu provoke ediyordu. Realite bu, bundan kaçınamayız.

İnşa dönemindeki Kürtlüğün tek günahı sadece Ermeni katliamlarının şerikliği değildi üstelik. Bedirxan beyin onbinlerce Nasturiyi katletmesinden başlayagelen bir katliam döngüsünün inşa dönemi siyasi Kürtlüğe eşlik ettiğini teslim etmeliyiz.

Çoğumuz “kurbanın, kurbanı olmaz” veya “ezilenin, ezileni olmaz” şeklinde düşünüyor. Yani tarih boyunca “haksızlığa uğrayan, katledilen; haksızlık etmez, katletmez” şeklinde düşünüyor. Bu düşüncenin masumiyetçi ve ahlaksal doğasını anlayabiliyorum ama bu sağaltıcı düşünce hem tarih dışı hem de fazlasıyla özcü. Madun bazen yeni mağdurlar yaratarak konuşur. Koca İsrailoğlu geleneği bunun örnekleriyle dolu.

Ezcümle Kürtlüğü bir yere kadar hamleden Cemilpaşazadelerin bir kısmı, Feyzi Pirinçizade, Xoytili Musa bey, Kör Hüseyin paşa gibiler soykırımda aktif roller oynadılar. Unutmayalım ki soykırımdan az önce Seyyid Abdülkadir idaresindeki Kürt Teavün Terakki Cemiyetinin Diyarbekir seçimlerinde Pirinçizadelere kefil olduğunu, Feyzi Pirinçizade’nin ilk gençlik örgütü olan Hevi’nin bir toplantısına katılıp orda nutuk attığını biliyoruz.

Kabul edelim ki bu dönem Kürtlüğün hamurunda anti-Ermenilik barizdi. Bununla hesaplaşmanın zamanı geldi bana kalırsa.

Soru 8: Kürt siyasi aktörleri geçmiş dönemde soykırım kurbanlarını anıp özür beyanında bulunan açıklamalar yaptılar. Kürt siyasetlerinin soykırım karşısındaki tutumu nasıl görüyorsunuz?

Bir kıyas yapmam gerekirse devletten ve Türk halkından çok ilerde olduğumuz kesin. Yüzyıldan bu yana Ermenilerin geçtiği katliam süreçlerinden geçtiğimiz için Kürtler Ermenilerle empati kurabiliyor.

Ne var ki bu empati çoğu zaman teknik ve pragmatist bir kontekste karşılığını buluyor. Böyle olduğu sürece empatinin dilinde problemler çıkıyor çoğu zaman. Söz gelimi Kürt sağı Ermenilerin Kürtleri katlettiğini, Kürtlerin kendilerini korumak bağlamında karşılık verdiğini düşünüyor.

Kürt muhafazakarları Ermenilere yapılan şeyin savaşın kaçınılmaz sonucu olduğunu düşünse de yapılan fiili kısmen insanlık dışı görüyor. Kürt solcuları soykırım söylemini kabul ediyor ama Kürtlerin değil Kürt feodalizminin günahkar olduğunu düşünüyor. Ana akım Kürt siyaseti yapılanın soykırım olduğunu bitamam kabul ediyor.

Fakat ilk dönem Serxwebun dergisinin bazı nüshalarında görüldüğü üzere meseleyi Ermeni burjuvazisi/lobileri, Kürt feodalizmi ve devlet bürokrasisi üzerinden tartışmayı daha münasip görüyor(du). Fakat 2012 yılından bu yana aynı derginin yeni nüshalarına bakılırsa bu konuda daha sahici bir noktaya gelindiği görülüyor.

Bana öyle geliyor ki bu konunun hakkının tam olarak verilmemesinin sebebi hala toprak meselesi. 1860'larda çıkan Arazi Kanunnamesinden bu yana toprak meselesi Ermeni-Kürt ilişkilerini zehirleyen bir dinamik olarak hala varlığını koruyor. Ezcümle Kürt siyasetleri genelde olaya insani düzlemde bakıp ayaküstü özürlerle konuyu geçiştiriyor.

Oysa yapılması gereken basit, soykırımın samimi bir şekilde kabulü ve hiç değilse sembolik düzeyde bazı iyi niyetli jestlerin yapılmasıdır.

Sonuç olarak Eski Ahit'te kardeşini öldüren Kabil ile Rab'in konuşmasıyla bitirmek isterim. Kabil'e Rab, "kardeşin nerede" diye sorar. Kabil ise "ben kardeşimin bekçisi miyim" yanıtını verir. Kürt siyaseti ve siyasetçilerinin bir kısmı yıllarca "ben kardeşimin bekçisi miyim" edasıyla haricen bir söylem tuttursa da şimdilerde daha sahici bir noktaya gelmesi iyiye delalet.

Fakat aradan yüz beş yıl geçmiş durumda. Kutsal metnin devamında Rabb, Kabil'e "kardeşinin kanının sesi topraktan bana bağırıyor" der. Evet yüz beş yıldır katledilenlerin kanı topraktan bağırıyor. Kürt siyasetleri ve toplumu hala topraktan gelen sese kulaklarını tam olarak açmış değil. Kabil-Habil olayını anlatan Kur'an'daki Maide süresi belki de bize yol gösterebilir: "..derken, Allah bir karga gönderdi. Karga ona kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini göstermek için toprağı eşeledi" der. Belki de bir süre Qıjika reş'i takip etmeliyiz, yüz beş yıl önce tam olarak ne yaşandığını eşelemek için.

Kaynak: nupel.net